JISMONIY SHAXSLARNING BANK KREDITLARIDAN FOYDALANISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISHNING SAMARALI YO‘LLARI

Turdiboyeva Kumush Erkinovna
Ipoteka Bank OTP Group Navoiy viloyati filiali "Chakana xizmatlar bòlimi" menejeri
E-mail: k.turdiboyeva@gmail.com

Received: 11.10.2025
Revised: 12.10.2025
Accepted: 13.10.2025

Kalit so‘zlar:
jismoniy shaxslar, bank krediti, kredit mexanizmi, moliyaviy savodxonlik, kredit reytingi, raqamli texnologiyalar, kredit siyosati, takomillashtirish, samaradorlik.

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot ishida jismoniy shaxslarning bank kreditlaridan foydalanish jarayoni va uning amaldagi mexanizmlari tahlil qilinadi. Kredit olishdagi asosiy muammolar, mavjud tartib-taomillar, bank-mijoz munosabatlaridagi byurokratik to‘siqlar va axborot tanqisligi kabi omillar ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, kredit berish tizimini soddalashtirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, kredit reytingi tizimini rivojlantirish va moliyaviy savodxonlikni oshirish orqali ushbu mexanizmni takomillashtirish bo‘yicha samarali yo‘llar taklif etiladi. Maqola bank tizimi islohotlariga oid amaliy tavsiyalarni ham o‘z ichiga oladi.

Keywords:
individuals, bank credit, credit mechanism, financial literacy, credit rating, digital technologies, credit policy, improvement, efficiency.

Abstract. This scientific research analyzes the process of using bank loans by individuals and its current mechanisms. The main problems in obtaining a loan, existing procedures, bureaucratic obstacles in bank-client relations, and information deficit are considered. Also, effective ways to improve this mechanism by simplifying the lending system, introducing digital technologies, developing the credit rating system, and increasing financial literacy are proposed. The article also includes practical recommendations for banking system reforms.

Hozirgi globallashuv va iqtisodiy raqobat sharoitida jismoniy shaxslar tomonidan moliyaviy resurslardan samarali foydalanish, xususan, kredit olish imkoniyatlarini to‘g‘ri va oqilona boshqarish mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etmoqda, chunki kreditlash orqali ta’minlanadigan mablag‘lar fuqarolarning shaxsiy ehtiyojlarini qondirish, uy-joy

xaridi, ta’lim, sog‘liqni saqlash xizmatlarini yaxshilash, shuningdek, kichik va o‘rta biznes sub’ektlarini rivojlantirish uchun muhim manba sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, kreditlardan noto‘g‘ri, rejasiz yoki ortiqcha foydalanish natijasida yuzaga keladigan moliyaviy qiyinchiliklar, qarzdorlikning ortishi va moliyaviy xavfsizlikning pasayishi jismoniy shaxslarning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta’sir qilishi bilan bir qatorda, butun iqtisodiyotga ham bevosita zarar yetkazishi mumkinligi sababli, kreditlash mexanizmining samaradorligi va takomillashuvi masalalari nafaqat moliya sohasidagi, balki ijtimoiy va iqtisodiy siyosatdagi ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida e’tiborga molikdir. Shu bois, jismoniy shaxslar tomonidan kreditlardan foydalanishning samarali mexanizmini yaratish, bunda nafaqat kredit olish jarayonini optimallashtirish, balki to‘lov intizomini ta’minlash, kredit xavfini samarali boshqarish, moliyaviy savodxonlikni oshirish hamda kredit tarixini sifatli va shaffof yuritishni ta’minlash dolzarb vazifa sifatida ko‘riladi.

Kreditlash jarayonida yuzaga keladigan muammolarni hal etishda, shuningdek, kredit mahsulotlaridan foydalanish samaradorligini oshirishda zamonaviy texnologiyalar va ilg‘or tajribalarni joriy etish muhim rol o‘ynaydi, chunki hozirgi kunda ko‘plab rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda kredit berish jarayonining to‘liq raqamlashtirilishi va avtomatlashtirilishi orqali nafaqat kredit arizalarining ko‘rib chiqilishi tezlashadi, balki kredit risklarini aniq baholash imkoniyatlari kengayadi, shuningdek, moliyaviy resurslarning yetkazib berilishi ham samaraliroq va shaffofroq bo‘ladi. Kredit skoring tizimlari yordamida jismoniy shaxslarning moliyaviy holatini kompleks baholash, ularning to‘lov qobiliyati va kredit olish xavfini aniqlash imkoniyati yaratilgan, bu esa bank va moliyaviy tashkilotlarga qaror qabul qilish jarayonida ob’ektiv va ishonchli mezonlarga tayanishga yordam beradi. Shu bilan birga, davlat va xususiy sektor tomonidan moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan keng ko‘lamli dasturlar amalga oshirilmoqda, hamda aholining moliyaviy resurslarni boshqarish bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali kredit mahsulotlaridan oqilona foydalanishni ta’minlashga xizmat qiladi. Natijada, kreditlash mexanizmining takomillashuvi

nafaqat jismoniy shaxslarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash, balki mamlakat iqtisodiyotining uzluksiz va barqaror o‘sishiga hissa qo‘shish imkonini yaratadi.

Jismoniy shaxslar tomonidan kreditlardan foydalanish mexanizmi moliyaviy tizimning asosiy tarkibiy qismi sifatida iqtisodiy barqarorlik va shaxsiy moliyaviy farovonlikni ta’minlashda beqiyos ahamiyatga ega. Ushbu mexanizmni samarali tashkil etish va uni takomillashtirish, birinchi navbatda, jismoniy shaxslarning moliyaviy imkoniyatlarini va ehtiyojlarini chuqur, puxta tahlil qilishdan boshlanadi. Kredit olishdan oldingi bosqichda mijozning moliyaviy holatini to‘liq va aniq baholash, shuningdek, kredit olish maqsadini aniq va asosli belgilash zarurdir. Moliyaviy rejalashtirishdagi noto‘g‘ri qarorlar, ayniqsa, kredit summasining haddan tashqari ko‘paytirilishi yoki noaniq maqsadlar uchun qarz olish, shaxsning moliyaviy yukini oshirishi, to‘lov qobiliyatining pasayishi va natijada qarzdorlik muammolarining yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi. Shu sababli, har bir mijoz o‘zining daromad va xarajatlarini chuqur tahlil qilib, qarz majburiyatlarini qanchalik yelkasiga olishi mumkinligini puxta baholashi lozim. Ushbu yondashuv nafaqat shaxsiy moliyaviy salomatlikni saqlashga xizmat qiladi, balki mamlakat moliyaviy tizimining sog‘lom rivojlanishi uchun mustahkam asos yaratadi.

1-jadval. Jismoniy shaxslar tomonidan kreditlardan foydalanish mexanizmini takomillashtirishning samarali bosqichlari

№	Mexanizm bosqichi	Tavsifi	Samarali foydalanish uchun takliflar
1	Talab va ehtiyojni aniqlash	Kredit olishdan maqsad va miqdorni aniq belgilash	Mijoz o‘z moliyaviy holatini baholashi, kredit maqsadini aniq belgilashi
2	Kredit arizasini topshirish	Bank yoki moliyaviy tashkilotga ariza berish	Raqamlashtirilgan tizimlardan foydalanish, barcha zarur hujjatlarni tayyorlash

3	Kredit baholash va tasdiqlash	Kredit tarixini tekshirish, moliyaviy holatni tahlil qilish	Kredit skoring tizimidan foydalanish, qarzdorlik riskini baholash
4	Kredit shartnomasi tuzish	Foiz stavkasi, to‘lov muddati va shartlari bo‘yicha kelishuv	Shartlarni aniq va tushunarli qilib bayon etish, mijozni to‘liq xabardor qilish
5	Kredit mablag‘larini olish	Kredit summasi mijoz hisobiga o‘tkaziladi	Mablag‘larning maqsadga muvofiq ishlatilishini ta’minlash
6	Kreditni to‘lash va monitoring	Kredit bo‘yicha to‘lovlarni amalga oshirish, muddatlarni kuzatish	To‘lovlarni o‘z vaqtida amalga oshirish, avtomatik eslatmalar tizimini joriy etish
7	Kredit tarixini shakllantirish	To‘lovlar asosida kredit tarixini yangilash	Kredit tarixini to‘g‘ri yuritish va uni muntazam tekshirish
8	Qarzdorlikni boshqarish	Muammoli qarzlarni aniqlash va yechimlar ishlab chiqish	Qayta moliyalashtirish, kechiktirilgan to‘lovlar bo‘yicha kelishuvlar

***Manba**: muallif ishlanmasi.*

Kredit olish uchun bank yoki moliyaviy tashkilotga ariza topshirish jarayoni bugungi kunda raqamlashtirish va avtomatlashtirish orqali sezilarli darajada yengillashgan bo‘lsa-da, mijozlarning hujjatlarni to‘g‘ri va to‘liq tayyorlashi ustuvor ahamiyat kasb etadi. Ariza berish bosqichida yuzaga keladigan kamchiliklar va noto‘g‘ri ma’lumotlar moliyaviy xizmat ko‘rsatish jarayonining kechikishiga, kredit rad etilishiga yoki noto‘g‘ri moliyaviy qarorlar qabul qilinishiga olib keladi. Shu sababli, moliyaviy tashkilotlar mijozlarga hujjatlarni tayyorlash va taqdim etish bo‘yicha malakali maslahatlar berishi, shuningdek, raqamlashtirilgan tizimlar yordamida jarayonni optimallashtirish orqali mijozlarga qulaylik yaratishi muhimdir. Ushbu jarayonning shaffofligi va tezkorligi kredit olishning huquqiy va moliyaviy jihatdan to‘g‘ri tashkil etilishini ta’minlab, umumiy moliyaviy muhitni barqarorlashtiradi.

Kreditni baholash va tasdiqlash bosqichi esa moliyaviy risklarni aniqlash va baholashda muhim o‘rin tutadi. Bu jarayonda mijozning oldingi kredit tarixini chuqur tahlil qilish, uning moliyaviy ahvolini o‘rganish va kredit skoring tizimlari asosida ilmiy asoslangan baholashlarni amalga oshirish lozim. Kredit skoring tizimlari ilg‘or statistik va matematik modellarga asoslangan bo‘lib, ular yordamida mijozning qarzni qaytarish qobiliyati va moliyaviy barqarorligi baholanadi. Bu jarayon kreditni ajratish qarorlarining asosli va adolatli bo‘lishini ta’minlaydi, moliyaviy tashkilotlarga o‘z resurslarini oqilona boshqarishga imkon yaratadi, shuningdek, kredit portfelining sifati va barqarorligini oshiradi. Kredit shartnomasining tuzilishi ham alohida e’tiborni talab qiladi, chunki u moliyaviy munosabatlarning huquqiy asoslarini belgilaydi. Shartnoma shartlari - foiz stavkalari, to‘lov muddati, jarimalar va boshqa tafsilotlar - mijoz uchun aniq, tushunarli va adolatli bo‘lishi lozim, bu esa moliyaviy nizolarni oldini olishga yordam beradi va moliyaviy munosabatlarning mustahkam poydevorini yaratadi.

Kredit mablag‘larini mijoz hisobiga o‘tkazish va ularning maqsadga muvofiq ishlatilishini nazorat qilish tizimi moliyaviy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Kredit mablag‘larining noto‘g‘ri yoki maqsadsiz sarflanishi nafaqat shaxsning moliyaviy salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi, balki mamlakat moliyaviy tizimidagi barqarorlikni ham xavf ostiga qo‘yadi. Shu sababli, moliyaviy tashkilotlar mijozlarga mablag‘larni oqilona boshqarish, xarajatlarni rejalashtirish va moliyaviy intizomni ta’minlash bo‘yicha keng qamrovli yo‘l-yo‘riqlar berishlari, shuningdek, mablag‘lardan foydalanish monitoringini joriy qilishlari zarur. Kredit bo‘yicha to‘lovlarning o‘z vaqtida amalga oshirilishi esa moliyaviy intizomni mustahkamlashning eng asosiy omillaridan biri bo‘lib, kechikkan to‘lovlar moliyaviy tashkilotlarning risklarini oshiradi va qarzdorning moliyaviy obro‘siga salbiy ta’sir qiladi. Ushbu jarayonni samarali boshqarish uchun avtomatik eslatma tizimlari, mobil ilovalar va elektron ogohlantirishlar joriy qilinishi, shu bilan birga, mijozlarni to‘lovlarga mas’uliyatli yondashishga rag‘batlantirish zarur. Shuningdek, kredit tarixining shakllanishi va muntazam yangilanishi moliyaviy tizimning ishonchliligi

va barqarorligini ta’minlovchi eng muhim omillardan biridir. Kredit tarixining to‘g‘ri va sifatli yuritilishi moliyaviy tashkilotlarga mijozning moliyaviy xatti-harakatlarini tahlil qilish, uning qarz majburiyatlarini o‘z vaqtida va to‘liq bajarishini baholash imkonini beradi. Natijada, bu ma’lumotlar kelajakda kredit qarorlarini qabul qilish jarayonida asosiy rol o‘ynaydi va kredit tizimining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Qarzdorlikni boshqarish jarayonida esa muammoli qarzlarni erta aniqlash, ularni tahlil qilish va ular bo‘yicha samarali chora-tadbirlar ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, qayta moliyalashtirish imkoniyatlari, to‘lov muddatlarini uzaytirish yoki kredit shartlarini qayta ko‘rib chiqish orqali moliyaviy yukni yengillashtirish, nafaqat qarzdorning moliyaviy holatini yaxshilaydi, balki moliyaviy tashkilotlarning risklarini kamaytiradi. Shu tarzda, kreditlardan foydalanish mexanizmining har bir bosqichi o‘zaro uzviy bog‘lanib, milliy moliyaviy tizimning barqarorligini mustahkamlash, jismoniy shaxslarning moliyaviy madaniyatini oshirish va mamlakat iqtisodiyotining yanada rivojlanishiga muhim hissa qo‘shadi.

Jismoniy shaxslar tomonidan kreditlardan foydalanish mexanizmining so‘nggi yillarda sezilarli darajada takomillashuvi, izchil rivojlanishi va keng ko‘lamda takomillashib borayotgani O‘zmilliybank AJ Qashqadaryo viloyati Bosh boshqarmasi kredit portfeli statistikasi asosida aniq va ravshan, chuqur, keng qamrovli ko‘zga tashlanmoqda. 2022-2024 yillar davomida ushbu hududda kreditlar soni va ularning qoldiqlari muntazam, barqaror va izchil o‘sish sur’atlarini ko‘rsatib, ayniqsa chakana va ipoteka kreditlari segmentida muhim, jiddiy va katta natijalar erishilganligi diqqatga sazovordir. Bu jarayon aholining kundalik moliyaviy ehtiyojlari yanada kengayib borayotganligini, jismoniy shaxslarning moliyaviy xizmatlarga bo‘lgan kirish imkoniyatlari sezilarli darajada oshganini, moliyaviy resurslardan foydalanish madaniyati tubdan yaxshilanganini va moliyaviy savodxonlik darajasi oshganini aniq tasdiqlaydi. Onlayn mikroqarzlar, imtiyozli ta’lim kreditlari, shuningdek, ipoteka kreditlari kabi innovatsion, yangi, samarali va keng ko‘lamli moliyaviy mahsulotlarning joriy qilinishi aholiga moliyaviy

xizmatlarni tezroq, qulayroq, sifatliroq va samaraliroq tarzda olish imkonini yaratib bermoqda. Bu esa nafaqat kredit olish jarayonini yanada soddalashtirishga va tezlashtirishga xizmat qilmoqda, balki aholining hayot sifatini yaxshilashga, uy-joy bilan ta’minlanishni kengaytirishga, hudud iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga, ijtimoiy farovonlik va aholining turmush darajasini oshirishga ham sezilarli hissa qo‘shmoqda.

Kredit portfeli hajmining doimiy o‘sishi va uning tarkibidagi sifatli o‘zgarishlar, shuningdek, kreditlar turlarining diversifikatsiyasi va mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatining yaxshilanishi O‘zmilliybank AJ Qashqadaryo viloyati Bosh boshqarmasining moliyaviy xizmatlarni taklif qilish sifatini yanada oshirish, mijozlarga qulaylik yaratish, zamonaviy moliyaviy texnologiyalarni keng joriy etish va innovatsiyalarni samarali amalga oshirishdagi muvaffaqiyatlarini yaqqol, ravshan va keng ko‘lamda namoyon etmoqda. Ushbu jarayonlar nafaqat aholi daromadlarini oshirishga, ularning moliyaviy barqarorligini ta’minlashga, moliyaviy resurslardan oqilona va samarali foydalanishga xizmat qilmoqda, balki kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan moliyaviy qo‘llab-quvvatlashni kengaytiradi, mustahkamlaydi va kuchaytiradi. Shu sababli, kredit portfeli statistikasi asosida quyidagi muhim, keng qamrovli va tizimli xulosalar va takliflarni ilgari surish mumkin. Birinchidan, kredit xizmatlarining yanada raqamlashtirilishi va avtomatlashtirilishi, onlayn platformalar orqali keng joriy etilishi joriy etilishi lozim, bu esa kredit olish jarayonini yanada tezlashtirish, shaffof va qulay qilishga imkon beradi. Ikkinchidan, moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan keng ko‘lamli targ‘ibot, o‘quv dasturlari va treninglarni muntazam tashkil etish, aholini moliyaviy resurslardan oqilona, samarali va maqsadli foydalanishga o‘rgatish zarur. Uchinchidan, kredit mahsulotlarini yanada diversifikatsiya qilishni davom ettirish, yangi turdagi imtiyozli va innovatsion kreditlar ishlab chiqish orqali aholining turli qatlamlarining moliyaviy ehtiyojlarini yanada to‘liq va samarali qondirish muhimdir. To‘rtinchidan, kichik va o‘rta tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash dasturlarini kengaytirish, ayniqsa qishloq xo‘jaligi, ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va eksport

yo‘nalishlaridagi biznes subektlariga mo‘ljallangan moliyaviy mahsulotlar sonini oshirish zarur. Shu bilan birga, bank va mijozlar o‘rtasida ishonchni mustahkamlash, kreditlarning o‘z vaqtida va to‘liq qaytarilishini ta’minlash maqsadida malakali maslahat xizmatlari, monitoring tizimlari va moliyaviy maslahat ko‘rsatish mexanizmlarini joriy etish zarurati mavjud. Ushbu tavsiyalar samarali tarzda amalga oshirilishi natijasida O‘zmilliybank AJ Qashqadaryo viloyati Bosh boshqarmasining kredit portfeli yanada barqaror, sifatli, samarali va raqobatbardosh bo‘lib, hududning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga, aholining farovonligi va turmush darajasining yanada yaxshilanishiga bevosita xizmat qilishi ta’minlanadi. Shu tariqa, kreditlardan samarali, oqilona va maqsadli foydalanish mexanizmini yanada rivojlantirish va takomillashtirish orqali viloyatning moliyaviy infratuzilmasi mustahkamlanadi, milliy moliya tizimining barqarorligi, ishonchliligi va aholi farovonligi sezilarli darajada oshadi, bu esa uzoq muddatda mamlakat iqtisodiyotining mustahkam poydevorini yaratishga katta, muhim va hal qiluvchi hissa qo‘shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch.* – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 168 b.
2. Xamidov A.X., To‘xtasinov A.M. *Bank ishi va moliya.* – Toshkent: “Iqtisodiyot”, 2021. – 352 b.
3. Toshpo‘latova D.N. *Bank krediti va uning rivojlanish istiqbollari.* – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019. – 224 b.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy sayti – www.cbu.uz
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori PQ–3270-son, 2017-yil 13-sentabr “Bank tizimida islohotlarni chuqurlashtirish to‘g‘risida”.